

VANWAAR DE NAAM GRASLEI?

Luc Devriese

Graslei: ogenschijnlijk banale naam, maar bij nader inzien allesbehalve gemakkelijk te verklaren. In middeleeuwse teksten werd geen onderscheid gemaakt tussen de Korenmarkt, de Graslei en de Korenlei: ze werden allen als Korenaard aangeduid. Al vroeg in de Gentse stadsgeschiedenis kreeg de Korenmarkt zijn huidige aflijning door het optrekken van een langgerekt bouwblok tussen de rivier, zoals hij nu is, en de open plek aan het Sint-Niklaaskerkhof. Later werden de kaaïen aan beide zijden van de rivier Lei, Korenlei of Tussen Bruggen genoemd, en dit tot ver in de jaren 1700. Pas vanaf die tijd kreeg de ene kaaïstraat die uitkomt op de Hooiaard, de naam Graslei. Die werd meer dan waarschijnlijk ontleend aan de brug die nu nog steeds Grasbrug heet. Maar deze ‘verklaring’ helpt ons nauwelijks verder. Ook de brugnaam is relatief jong, want hij werd pas in de zeventiende eeuw gegeven aan de Veebrug. Die gaf toegang tot het Groot Vleeshuis en had daaraan allicht haar oude naam te danken. In de jaren 1600 werd geen levend vee meer aangevoerd over de brug. De oude naam verloor zijn betekenis. In onderstaande tekst wordt de hypothese verdedigd dat de latere ‘grasnamen’ van brug en kaaï ontleend werden aan het aangrenzende plein Hooiaard, waar partijen gras en hooi aangevoerd en verkocht werden. Die laatste naam is wel oud. De vroegste bewaard gebleven vermelding dateert uit de jaren 1297-1300.

Korenaard

De oudste archeologisch goed gedocumenteerde Leiehaven in het Gentse centrum is te situeren onder de huidige Korenmarkt (Laleman en Stoops, 1998). De vroegere benaming Korenaard van deze langgerekte open zone getuigt daarvan: aard betekent aanlegplaats, oeverzone, haventje. De vroegste vermelding, een Latijnse uit 1208-12 ‘in foro segetum’ wijst er bovendien op dat die aanlegplaats uitgaf op een open ruimte, een ‘forum’, waar koren verhandeld werd. Hij verraadt ook dat ‘koren’ in die tijd eigenlijk vooral rogge was. Dat is nog te zien in de Franse benaming van die graansoort: le seigle. Koren was de term waarmee de bijzonderste graansoort aangeduid werd in de plaatselijke taal of dialect en die kon in de loop van eeuwen veranderen. In latere tijden was tarwe bij ons de meest prestigieuze graansoort en de term koren werd

geleidelijk aan niet meer met rogge geassocieerd, maar met tarwe. Dat zien we ook in het Amerikaanse Engels: ‘corn’ is voor de Noord - Amerikanen wat in Europa zijn originele Haïtiaans – Indiaanse naam behield: maïs.

Overigens mag men de namen van granen in middeleeuwse teksten niet al te letterlijk nemen (Lindemans, 1952). Zo kon tarwe ook duiden op spelt. In de zandstreek rond Gent gedijde tarwe niet zo best, maar des te beter in de rijkere gronden van het Franse noorden, van waaruit het graan in grote hoeveelheden naar Gent over de Schelde en de Leie aangevoerd werd. Wellicht doen we er goed aan het woord koren in deze context gelijk te stellen met de verzamelnaam graan. De betekenis van de aanvoer van dit allerbelangrijkste voedsel over de Leie naar Gent dat daarop een ‘stapelrecht’ bezat, wordt in zowat elke beschrijving van het oude Gent dik in de verf gezet. Datzelfde gegeven wordt in de beroemde gevelrij van de Graslei op majestueuze wijze visueel geïllustreerd. We gaan er hier niet verder op in.

Eeuwenlang stonden beide kaaistroken van de Leie, zoals we die nu zien, zélf ook bekend als Korenaard, Lei of Korenlei en Tussen Bruggen, situatie te vergelijken met – nog steeds – de oeverstraten van de Coupure, die wel de toevoeging Links en Rechts meekregen. De benaming Korenlei zelf komt niet voor in de archiefdocumenten tot omstreeks 1400, door Gysseling (1954) gebruikt in zijn studie van de vroege Gentse plaatsnamen. Bij de talrijke door hem verzamelde vermeldingen van Korenaard (Cornard, Coernaert, enz. in 1276, 1297-1300, onbepaald eind 13de eeuw, 1315, 1326, 1337) is het zonder doorgedreven onderzoek niet mogelijk nader te bepalen of hier een van de twee huidige kaaistraten, dan wel het alom bekende Gentse centrumplein bedoeld is. De in Gysseling (1954) opgenomen lijst van vermeldingen is overigens ver van volledig voor wat de Korenaard betreft. Zo komt die naam onder andere in de periode 1365-1376 ook jaarlijks voor in lijsten met betalingen van stadspersoneel dat toezicht moet houden op de markten (Nicolas en Prevenier, 1999). Daarin lezen we bv. dat Jan de Witte, Jan Sleepstaf ‘ende haren clercken’ betaald werden om toezicht te houden op de korenhandel: ‘dat sij ten coerne versaghen up den Coernaerd’. Het woord Korenmarkt valt ook nergens te bespeuren tussen de vele 15de-eeuwse vermeldingen door Daniël Lievois gepubliceerd in een artikel over handel en wandel aan de westzijde van de Sint-Niklaaskerk (Lievois, 2005). Hetzelfde geldt voor het westelijk deel van de Cataloniëstraat, de Kleine Korenaard, later gekend als Kleine Korenmarkt.

De vroegste ons bekende vermelding van de plaatsnaam Korenmarkt dateert uit 1571 (de Jonghe, 1752). Nochtans is de fysieke afscheiding tussen de

Afb. 1. Een weinig gekend beeld van een heel bekende plek. Lithografie uitgegeven door Marcellin Jobard in *Châteaux et Monuments des Pays-Bas*, deel 1, onder regie van De Cloet (1825-1830). BIB.ACC.014755/1 v.1.

Graslei en de Korenmarkt al heel oud. Ze kwam tot stand door de bouw van het langgerekte bouwblok tussen de huidige markt en de kaai (lei). Wanneer dat gebouwd werd, is niet geweten. In elk geval getuigen meerdere minstens gedeeltelijk bewaard gebleven 'Stenen' aan de Graslei van de hoge ouderdom van minstens een deel van de bebouwing. Die moet voor 1300 te dateren zijn (Laleman en Raveschot, 1991). Zoals hierboven beschreven, bleven de open ruimten aan beide lange zijden van dit bouwblok nog lang dezelfde naam, Korenaard, dragen. Ons inziens is de best mogelijke verklaring hiervoor te zoeken in het feit dat de graanhandel aan zowel de kaai- als aan de marktzijde bleef doorgaan.

Van koren naar gras

Maar daarbij blijven we zitten met de vraag waarom uitgerekend de naam van de kaaizijde die het meest met graanhandel te maken had, veranderde in Graslei, terwijl de andere oever het aloude Koren in de naam behield. Dat lijkt helemaal onlogisch. Aan de Graslei vinden we immers het Korenstapelhuis,

het eerste en het tweede Korenmetershuis, het huis van de bierbrouwers De Engel en het minder bekende Bakkershuis ‘onder den Ockeleere’ en de Beerie die ook met graan te maken hadden. Het verloren gegane woord ‘beerie’ is verwant met het Engelse ‘berry’ (bes) en duidt op graan. De beerieleggers waren lieden die het graan stapelden. Niet toevallig werd ook het neringhuis van de Vrije Schippers aan dezelfde kaai opgetrokken. Alleen de leden van deze machtige beroepsgroep mochten de grote graanschepen op Leie en Schelde laten varen. De schematische plattegrond met huisnamen in De Pottter (afb. 2) geeft een uitstekend idee van al deze huizen die met vervoer, handel en verwerking van graan te maken hadden.

De middeleeuwse naam van de huidige Grasbrug tussen Gras- en Korenlei was Veebrug (vroegste bewaard gebleven vermelding als Vebrughe in 1208-12). Die had allicht te maken met het Groot-Vleeshuis enkele stappen verder. Frans De Potter vermeldt in zijn *Gent vanden Oudsten Tijd tot heden* dat de naam van de brug pas in het begin van de 17de-eeuw schijnt veranderd te zijn in Grasbrug. Is het toeval dat de Beestenmarkt aan de Schelde, nu Oude Beestenmarkt, in 1619 begon te functioneren?

De kaai en oeverweg, kant Korenmarkt, langs de Leie tussen de Sint-Michielsbrug en de Grasbrug veranderde nog later (einde 18de eeuw) van Coornlei (Korenlei) naar Graslei. Misschien gebeurde dit om verwarring te vermijden? De andere oever mocht de oude naam Korenlei behouden, hoewel er daar, zoals vermeld, omzeggens geen korenhandel bedreven werd.

Hooi en gras in volle stadscentrum

De meest waarschijnlijke verklaring van de naamsverandering van koren naar gras is te zoeken in de oude naam van het aangrenzende plein Hooiaard, waarvan de vroegste bewaard gebleven vermelding als le Hoyart uit 1297-1300 dateert. Aard staat weerom voor aanleg- en stapelplaats, maar waarom precies hier hooi? Volgens Maurits Gysseling (1954), de zelden betwistbare autoriteit van de middeleeuwse Gentse toponymie (plaatsnaamkunde), is de betekenis van ‘hooi’ hier duister. Laleman en Lievois (1987) daarentegen, opteren resoluut voor een verklaring die het zoekt in de aanvoer en het verhandelen van hooi en gras ter plaatse.

Hooimarkten waren er in alle oude West-Europese steden. In Brussel, Rotterdam en andere bleef de plaatsnaam bewaard. Denk ook aan de Londense Haymarket, enz. Grasmarkt kwam eveneens voor als toponiem. Zo is er bijvoorbeeld de populaire Brusselse Grasmarkt. In Gent is hiervan geen spoor te

vinden, al werd er zeker hooi en gras verhandeld pal in het stadscentrum. Daarvan getuigt een marktreglement uit 1585 (De Herdt, 1988). Hooi en gras worden daarin, naast tal van andere hoeveproducten, met naam genoemd in een lijst met waren aan de man gebracht op de Korenmarkt. Die handel bleef er voortduren tot minstens de eerste helft van de jaren 1800. In tegenstelling tot wat voor de meeste andere waren het geval was, golden er geen welbepaalde marktdagen voor dergelijke producten. De verkoop gebeurde allicht naargelang er aanvoer was. In de stedelijke ‘voorgeboden’ (wettelijke bepalingen) vonden we slechts één enkele omtrent hooi: een laatijdige (1699) reglementering van het loon van de ‘hooileggers’ aan de Huidevettershoek voor het wegen en stapelen van hooi (D’Huys, 1985). Een heel eind weg dus van de Graslei.

Bij de Hooiaard hebben we echter met een bijkomende moeilijkheid te maken: dat pleintje bij de Spijker werd meer dan waarschijnlijk intensief gebruikt voor lossen, verhandelen en laden van allerlei aangevoerde koopwaren. Wel mogen we aannemen dat hooi, erg gevoelig aan rotting door vochtigheid, meteen na aanvoer over water, verkocht werd en naar de bergplaatsen van de kopers getransporteerd. Vergeten we niet dat talrijke stedelingen ook veehouders waren (Devriese, 2016) en dat hun rij- en trekdieren, vooral paarden, verlekkerd waren op goed hooi.

Maar dan blijven we nog zitten met de moeilijk uit te leggen verschuiving van hooi

Afb. 2. Schematische weergave van de huizen aan de Graslei. Meerdere namen verraden een functie nauw in verband met graanaanvoer, handel, stapel en verwerking in bier en brood. Overgenomen uit Frans De Potter (zonder jaartal). Gent van de oudsten tijd tot heden, Gent, Siffer, deel II, p. 473.

naar gras in de namen. Hooi wordt wel gemaakt door maaigras te drogen, maar is geen gras. Het is de verduurzaamde, bewaarbare vorm ervan. Vers gemaaid gras kon aangevoerd worden vanuit de rand van de stad en verkocht om direct te voederen aan rundvee. Dat neemt niet weg dat niemand met enige kennis van zaken, boer noch burgerman, het in zijn hoofd zal halen gras hooi te noemen of omgekeerd. Volksetymologisch kon dat wellicht wel. Het zou niet de enige onlogische, zelfs absurde woordvervorming in dat genre zijn. Net als de hierboven aangehaalde naamverandering van koren naar gras onder invloed van de aangrenzende Hooiaard, is het laattijdige verschijnen van de namen Grasbrug en Graslei een argument dat in die richting wijst. Volksetymologische verklaringen en vervormingen van toponiemen floreerden in de jaren 1500-1700. Ze hadden vooral te maken met woorden of woordstammen waarvan de betekenis verloren was gegaan. Men maakte er dan maar een bekend woord van, ook als de betekenis er helemaal niet bij paste. Hooi was natuurlijk erg goed gekend, maar werd wellicht niet meer verhandeld op die plek. Een zwak argument, misschien. Maar... is er een andere uitleg mogelijk? Zo mogelijk nog zwakker als argument...

Nog meer Gents hooi

De Hooiaard bij de Graslei was niet uniek in Gent: de oudere naam van het Hoefslagstraatje van de Langemunt naar de Leie, was eveneens Hooiaard. Een heel eind verder buiten het stadcentrum aan de Schelde is er de veel meer uitgestrekte Hooie of Groene Hooie bij de Sint-Annakerk en het Klein Begijnhof. Ooie is een Germaans woord dat vruchtbaar alluviaal land aan een waterloop aanduidt: een interpretatie die in dit meersengebied aan de Schelde zeker te verantwoorden is. Volksetymologisch werd deze 'ooie' later in verband gebracht met het welbekende hooi (gemaaid en gedroogd gras). Dat woord vinden we ook in de naam Hooipoort, de stadspoort destijds op de Brabantdam in dit gebied.

Gysseling hoedt zich er voor een gelijkaardige verklaring te geven voor de twee Hooiaardnamen aan de Leie in het Gentse stadscentrum. Hier is die schijnbaar rustieke naam trouwens niet te verantwoorden in de betekenis van alluvium, ook niet als we teruggaan tot in de vroege periode toen er daar nog geen bebouwing was. Het toponiem is immers gesitueerd aan het uiteinde van de naar de Leie afdalende Hoogpoort en aan de Langemunt tegenaan de flank van de dekzandrug die kan aangeduid worden als Zandberg (in de brede betekenis). Zie hierover bij Gelaude, 2018.

Met dank aan Herbert De Vleeschouwer

Referenties

- De Herdt, R. (1988). Dagdagelijkse markten. In: Van de Wiele, J. (ed.). *De markt*, Gent, Museum Industriële Archeologie en Textiel, p. 50.
- De Jonghe, B. (derde uitgave 1752). *Ghendsche Geschiedenissen ofte Chronycke vande beroerten ende ketterye binnen ende omtrent de stad Ghend sedert 't jaer 1566 tot het jaer 1585*, Gent, Fernand, deel I, p. 165.
- De Potter, F. (zonder jaartal). *Gent van den oudsten tijd tot heden*, deel II, Gent, Siffer, p. 466.
- Devriese, L. (2016). Koeien in de stad. In: *Ghendtsche Tydinghen*, 45, p. 396-402.
- D'Huys, B. (1985). *Inventaris van de voorgeboden / regesten op 18de-eeuwse voorgeboden-registers*, reeks 108 nr. 4 tot 8, Stadsarchief, Gent, p. 21.
- Fris, V. (1929). *De oude straatnamen van Gent*, Gent, Volksontwikkeling, p. 77.
- Gelaude, F., (2018). *De vroege hydrografie van de stad Gent. Een geomorfologisch en historisch onderzoek van menselijke ingrepen in de waterhuishouding van het middeleeuwse Gent*. Onuitgegeven doctoraatscriptie, UAntwerpen, p. 56.
- Gysseling, M. (1954). *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. De Standaard, Antwerpen, p. 55.
- Laleman, M.C. Raveschot, P. (1991). *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent*. Periode 1100-1300, Brussel, Kon. Academie, p. 61-64.
- Laleman, M.C., Stoops, G. (1998). Korenmarkt. In: *Stadsarcheologie*, jg. 22 nr. 1, p. 31-33 en nr. 2, p. 60.
- Laleman, M.C., Lievois, D. (1987). *7 Bruggen. Historiek en restauratie van zeven Gentse Leiebruggen*, Gent, Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie, p. 61.
- Lievois, D. (2005). Kapellen, huisjes, fruit en bloemen aan de westgevel van de Sint-Niklaaskerk. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, deel 59, p. 71-116.
- Nicolas, D., Prevenier, W. (1999). *Gentse stads- en baljuwsrekeningen (1365-1376)*, Kon. Academie, Brussel, passim.